

ГРАДЕЦЬКА Наталія Миколаївна
*доцент кафедри соціально-гуманітарних
та правових дисциплін
Київського інституту Національної
гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВО НА САМООБОРОНУ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Право на самооборону традиційно розглядається державами як невідчужуване, що знаходиться виключно в компетенції вищих органів влади держави і здійснюване цілком на їх розсуд без будь-якого тиску чи втручання ззовні. Кожна держава вважає тільки себе правомочною визначати ступінь загрози своїй безпеці, час здійснення права на самооборону, а також характер і види засобів самооборони [1, с. 298].

Історія засвідчує, що найпоширенішим випадком застосування сили державами є реалізація ними права на самооборону, закріпленого в загальному міжнародному праві і підтвердженого Статуту ООН. Це робить право держави на самооборону одним з фундаментальних інститутів сучасного міжнародного права.

Право держави на самооборону походить від суверенітету та захисту народу від агресії, воно не залежить від політичної могутності, розміру країни, її відносини з іншими державами.

В доктрині самооборону визначають – «як право держави на примусове забезпечення своєї територіальної недоторканості і політичної незалежності від насильницького акту в формі збройного нападу, здійснюване з дотриманням норм міжнародного права» [2, с. 12]. У системі гарантій міжнародної безпеки метою інституту права на самооборону є захищення міжнародного миру як загальнолюдської цінності, а також захищення національної безпеки і суверенітету кожної держави як окремої одиниці [3, с. 277–283].

Щодо місця інституту права держави на самооборону в сучасній системі міжнародного права, можна виокремити три основні напрямки:

- право держав на самооборону в міжнародному праві в той чи інший спосіб розглядається у порівнянні з національно-правовим інститутом права індивіда на необхідну оборону; як наслідок, найчастіше інститутові самооборони держав за міжнародним правом відводиться функція обставини, що виключає протиправність діяння;

- самооборона держав за міжнародним правом – особливий вид санкцій в порядку самопомоги, вживаний у відповідь на вчинення міжнародного злочину агресії;

- право держав на самооборону – вид законного застосування сили на захист національної безпеки [4, с. 98].

У сучасному міжнародному праві інститут права на самооборону розвивається як складова принципу незастосування сили або загрози силою.

У статті 51 Статуту ООН збройний напад на державу визначено як єдину підставу для реалізації права держави на індивідуальну або колективну самооборону. Положення ст. 51, що дозволяє використання права на самооборону тільки на підставі озброєного нападу, є імперативним [5].

Індивідуальною обороною є реалізація самозахисту державою яка є жертвою. Поняття колективної самооборони – передбачає застосування для відсічі агресивного збройного нападу військ держав, які не є його безпосередніми жертвами. Міжнародний Суд ООН «право на колективну самооборону», визначив як право, належне державі, що не є безпосередньою жертвою агресії, але яке реалізується виключно на користь жертви агресії і за її заявою. Відповідно до тексту Статуту ООН слід розрізняти два види міжнародних організацій, які можуть застосовувати військову силу: організації колективної самооборони та регіональні організації колективної безпеки. Організації колективної самооборони – це ті, установчий договір яких містить безпосереднє посилання на ст. 51 Статуту ООН. Їх чільна мета – надання допомоги будь-якій з держав-членів у випадку збройного нападу на неї, якщо вона на основі чинних норм міжнародного права констатує факт збройного нападу і оголосить по це у встановленому порядку. При цьому має бути додержаний обов'язок повідомити до Ради Безпеки ООН про заходи, вжиті в порядку реалізації права на колективну самооборону.

До реалізації права на самооборону висувається вимога пропорційності: дії, вжиті в порядку самооборони, повинні бути розумно співрозмірні за обсягом нападів і не можуть заподіяти нападникові більше шкоди, ніж заподіяно ним при нападі. Принцип пропорційності передбачає, що характер дій в самообороні підлягає зовнішній оцінці. З одного боку, обов'язковим є самоконтроль держав, що здійснюють право на самооборону, але з іншого, як додаткова гарантія, виникає потреба в існуванні міжнародного органу, повноважного надавати оцінку дій цих держав від імені всього світового співтовариства. В системі ООН як такий орган виступає передусім Рада Безпеки. У сучасному міжнародному праві принцип пропорційності об'єднує інститути права на самооборону, збройних заходів самопомоги, невійськових репресалій (контрзаходів) і санкцій до порушника миру відповідно до глави VII Статуту ООН [6, с. 101].

Момент закінчення самооборони – застосування Радою Безпеки «заходів, необхідних для підтримки міжнародного миру та безпеки», цілковито на власний розсуд і незалежно від того, що вже було зроблено в порядку самооборони жертвою нападу. З положень Статуту не впливає обов'язку Ради Безпеки автоматично доручити застосування санкцій до агресора саме тій державі/ групі

держав, яка здійснює в цьому випадку право на самооборону, індивідуальну чи колективну [4, с. 67].

Доктрина і практика міжнародного права засвідчують, що право на самооборону залишається одним з найскладніших і найсуперечливіших міжнародно-правових інститутів. Адже держави продовжують посилалися на це право в тому числі і для виправдання власної агресивної політики, наукові школи відрізняються у визначенні змісту норм міжнародного права, які обмежують здійснення права на самооборону. Призначення права на самооборону: захищати міжнародний мир як загальнолюдську цінність і захищати національну безпеку держави. Вдосконалення міжнародно-правового регулювання самооборони держав є чинником, що сприятиме зміцненню всієї системи гарантій міжнародного миру та безпеки в усьому світі

Список використаних джерел:

1. Невелєв О. М. Сталий розвиток регіону: стратегічні напрями та механізми. Київ : НДІСЕП, 2002. 410 с.
2. Сіваш О. М. Самооборона як обставина, що виключає протиправність діяння. Євроатлантична інтеграція України: свідомий вибір моделі безпеки : зб. наук. ст. за матеріалами III Харків. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, м. Харків, 3 листоп. 2017 р. : у 2 ч. Харків, 2017. Ч. 1. С. 108–115.
3. Чехович Т. В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 277–283.
4. Ржевська В. С. Право держави на самооборону в світлі розвитку юридичних гарантій міжнародної безпеки. Дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 217 с.
5. Статут ООН і Статут Міжнародного Суду: міжнародний документ від 26.06.1945 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
6. Малишева Ю. Д. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН. Дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 241 с.